

SPENCER TRACY

Mivel lelki rugóink kiismerhetetlenek, a legtöbb meglepetést - ha figyelünk - mi magunk szerezzük önmagunknak. Ilyen meglepetés ért engem, amikor a szomorú hír hallatára először nem a drámai és megrendítő élmények és nem is az a humanitástól átitatott arc tolt az emlékezetembe, hanem - egy pofon.

Persze ez sem teljesen véletlen. Legnagyobb öröm számomra, ha jó pofonokat láthatok. Nem brutális pofonokat, még kevésbé nevelő célzatúakat vagy a konvenció szülötteit. Az olyan pofonok barátja vagyok, amelyekben egy sokrétű egyéniség lényege sűrűsödik össze, amelyek egy bonyolult helyzet és jellem csattanói. Nem kis mértékben az ilyen pofonok utáni vágy hajszol a moziba. Rendszerint csalódottan távozom. Alig van már színész - és egyéniség -, aki ilyen igazi pofozkodásra képes. Ki tud manapság olyan nyaklevest kiosztani, mint Spencer Tracy hajdan, az Olajváros-ban?

Emlékeznek, ugye? Életre-halálra folyik a kuglizás, annyi pénz kell nyerni, hogy újra önállóan lehessen földet bérelni, kutat fúrni, vállalkozni - vagyis Amerika hétköznapi mitológiája szerint élni. A két barát ott van a kugliasztalnál, a hosszú, könnyelmű, könnyűkezü játszik, a tömzsi, szolid, érzőszívű pedig irányítja mint kibic. Egyszer csak valaki „Kicsi”-nek szólítja, és ekkor dördül el a villámgyors és villám-erős pofon. Általános álmélgodás: „Hiszen a barátod is Kicsinek szólít!” - „Az más, neki szabad” - hangzik a válasz.

Most látom, milyen képtelenségre vállalkoztam. Hát el lehet mesélni egy pofont? Kiviláglik-e ebből a tartalmi ismertetésből, hogy Spencer Tracy csavaros mozdulatában egy nemzet önmaga köré szőtt ábrándjai öltöttek testet? Mint ahogy az egész Olajváros-nak, ennek a giccses és hazug romantikájú filmnek is ez ad különös értéket: megismerhetjük belőle, hogy egy nép milyennek szeretné látni magát,

milyenek az eszményképei, milyen életstílust és élettempót becsül, milyen a nő- és a férfi-ideálja, és egyáltalán: mit tart érdekesnek és érdemesnek az életben. A főszereplők koldusok, majd milliomosok, aztán újra koldusok, és vagy féltucatszor cserélnek ily módon szerepet, azt szuggerálva, hogy Amerikában korlátlanok a lehetőségek, mindenkiből minden lehet, csak kitartás, tehetség, jellem és szerencse kell hozzá. De ha ez nem is igaz valóságnak, a vágyálmokról azért hű képet ad, és Spencer Tracy egyszerűen felülmúlhatatlan ezeknek a vágyálmoknak a puritán, szűkszavú, gesztus nélküli megjelenítésében.

Népi hős tehát ő is, annyi filmszínész-kollégájához hasonlóan; de tehetsége már fiatalabb éveiben is árnyaltabb volt, többfajta feladatra képes. A Téboly-ban például szívszorogató lélektani pontossággal ábrázolta egy rögeszme történetét. Az egyszerű átlagpolgárt egy kisváros lakossága tévedésből bűnözőnek véli, eluralkodik a tömeghisztéria, és az eszeveszett csőcselék felgyújtja a szerencsétlen börtönét. Ez ártatlanul átéli eleven tűzhalálát, majd csoda folytán észrevétlenül megszabadul. Ettől fogva csak a bosszúnak él. A film tehát két párhuzamos folyamatot ábrázol: a tömegőrület felébredését és következményeit, az alantas ösztönök uralomrajutását - a harmincas években ezt egyértelműen csak a fasiszta tömegpszichológia elemző vizsgálatának lehetett felfogni. A második folyamat: az áldozat elembertelenedése, az a felismerés, hogy - Brecht szavával élve - „Az aljasságra vicsorgó gyűlölet is eltorzítja az arcvonásokat.” A két folyamat bizonyos mértékig megfelel egymásnak, és Spencer Tracy egyik legkáprázatosabb teljesítménye, hogy nagyon-becsületes, nagyon-fair arcával fokról fokra el tudott jutni az embertelen örület legszélő fokáig, egymaga ellensúlyozta az anoním tömegtébolyt, és robbanásig feszülten, önmagából kifordulva elevenen jelképezte, hogy a fasiszmus nemcsak gyűjtogat és öl, hanem meg is rontja mindazt, amivel érintkezésbe kerül. A naiv amerikai népi hős felülmúlhatatlan realista remekelése ez; Tracy tehetségének skáláját jelzi, hogy a Hetedik kereszt szintén úzött és rettegő és időnként elembertelenedő főhősét játszva, - ha megmukkanna a kislány, hát csakugyan megfojtaná - még amerikaiságát is el tudja hagyni, törülmetszett németté válik; megkönnyíti persze a feladatot, hogy adva van a kapcsolódási pont; antifasisztát játszik, az embertelenség üldözöttjét.

A mai nézőben azonban elsősorban nem ez a Tracy-arc él. Ősz haj, mély ráncok, ravaszkásan bölcs mosoly, higgadt, kimért mozdulatok. Ez a színész meg tudta őrizni és a különböző életkorokon át magával tudta vinni azt a humanista embereszményt, amelynek természetes megtestesítője volt. Ha az Olajváros-ban azt játszotta el, hogy milyen szeretne lenni a fiatal Amerika, akkor az Aki szelet vet, az Ítélet Nürnbergben és Az öreg halász és a tenger képein annak a már mindent-tudó bölcs amerikainak kölcsönzött életet, aki a kivételes legjobbak szűkszavú szószólója lehet. Az Olajváros hőse az eszményített átlag, minden fiatalember azt érezhette, hogy ő is lehetne ilyen, ha szerencséje volna, vagy ha éppen kedve

szottyanna rá - a késői filmek hőse hangsúlyozottan kivétel, a kevés jók ismerhettek csak benne magukra. A legjobb Amerika kisebbségbe szorított, de magát meg nem adó képviselője volt. Nem ismerem azokat a filmjeit, amelyekben negatív figurát játszott vagy egyenesen az elhülyülésnek és elállatiasodásnak állított emléket - állítólag ezekben is remekművet alkotott, és mellesleg a problémátlanul nemes humanizmus Tracy-i figurája is ironikusan kétes fényt vetett. Ha így van, ez is csak tehetsége szokatlanul nagy actio radi-usát bizonyítja.

Halála éppolyan hihetetlen, mint néhány évvel ezelőtt Hemingwayé volt. Az öreg halász és a tenger-ben, ebben a különben korántsem hibátlan filmben mintha kettőjük közös figurájának állított volna emléket. Amikor a halász kifosztva, külsőleg és belsőleg összehörve, a roppant erőfeszítés és a még ezt is felülmúló kudarc után a kunyhójában aludni tért, váratlan fordulat következett: feltűntek álmában a régi oroszánok, a reménynek és erőnek ezek a jelképes háziállatai. Jobban el tudnám képzelni Tracyról is, hogy így alszik, mint azt, hogy már nem él.

Eörsi István